

Російсько-турецька війна 1877 – 1878 рр. і Чернігівщина

Російсько-турецька війна 1877 – 1878 рр. стала вирішальною подією в історичній долі народів Балканського півострова. Тривала боротьба південнослов'янських народів за визволення з-під османського гніту в середині 70-х рр. XIX ст. набула перманентного характеру, спалахуючи то в одній, то в іншій країні. Слідом за повстанням Боснії та Герцеговини відбулися Старозагорське (1875) і Квітневе (1876) повстання болгарського народу, а влітку 1876 р. почалася визвольна війна Чорногорії та Сербії проти Туреччини.

Спалахи боротьби південнослов'янських народів, розправи над повстанцями викликали хвилю протесту й солідарності громадськості Російської імперії. Повстання в Боснії та Герцеговині й звірства башибузуків у Болгарії викликали в Росії широкий громадський рух на захист братів-слов'ян; "Русская земля действительно давно не видела такого общего одушевления, как нынешнее, в котором слились самые разнообразные элементы русского народа"¹.

Почуття безкорисливої любові до нещасних та пригноблених братів своїх, за словами Ф. Достоєвського, рухало тисячами добровольців, які відправлялися на Балкани. Серед них – письменники Вс. Гаршин і Г. Успенський, художники В. Поленов і К. Маковський, лікарі С. Боткін і М. Склифосовський, селяни та робітники, дрібні чиновники. Із загальної кількості добровольців (близько 5 тис.), що виїхали протягом 1875 – 1876 рр. з Росії на Балкани, приблизно половину становили вихідці з України.

Водночас триває збирання грошових та речових пожертв по. На зібрані кошти закупалося продовольство, одяг, ліки, споряджались шпиталі з усім необхідним устаткуванням, надсилалися кошти для надання допомоги біженцям, хворим і пораненим.

Широкий народний рух на підтримку визвольної боротьби південних слов'ян охопив усі українські губернії. 29 жовтня 1876 р. начальник Чернігівського губернського жандармського управління доносить, що "точных сведений о всех собранных в губернии пожертвованиях в пользу славян в губернских учреждениях нигде нет, потому что сборами, в особенности в уездах, занимались не одни официальные, но и частные лица...".

Приблизительно эти сборы простираются до 15 тыс. руб. Кроме того, из Чернигова отправлено: один санитарный отряд и две партии добровольцев, всего 43 чел. Немало также сделано пожертвованый холстом, бинтами, корпией и т.п."².

12 квітня 1877 р. Росія оголосила війну Туреччині. По всій країні тривали формування ополчення та збирання коштів, продуктів, одягу, білизни, медикаментів, спорядження для армії та потерпілого від війни населення. Повсюди на благодійні кошти утримувалися шпиталі, влаштовувалися "особые приюты" для поранених солдат і офіцерів.

Сан-Стефанський мирний договір між Росією та Туреччиною проголосив визволення Болгарії від османського гніту й приніс повну незалежність Сербії, Чорногорії та Румунії.

Серед 200 тисяч підданих Російської імперії, які полегли на Балканах, були й чернігівці. Їхнім родинам надавалася матеріальна допомога і після закінчення війни.

Пропоновані документи висвітлюють надання допомоги населенню та пораненим під час російсько-турецької війни, родинам загиблим, які залишалися в Чернігівській губернії. Документи друкуються згідно з сучасними правописними нормами із збереженням лексичних і стилістичних особливостей оригіналу.

1. Неделя. – 1876. – С. 961–964.

2. Россия и национально-освободительная борьба на Балканах 1875 – 1878. – М., 1978. – С. 189–191.

№ 1

Повідомлення Чернігівського управління Товариства піклування про хворих і поранених воїнів до Одеського управління про відправлення до Сербії санітарного загону

29 серпня 1876 р.

Черниговское местное управление в дополнение посланной телеграммы имеет честь уведомить¹, что с разрешения Главного управления Общества Попечительного² о больных и раненых воинах, отправлен в Одессу, следующий в Сербию, санитарный отряд, снаряженный на средства города Чернигова, в³ составе: 2 врача⁴, 3 фельдшера⁵ и 10 служителей и до 25 пудов клади⁶.

При этом⁷ присовокупляю, что означенным лицам выданы заграничные паспорта; что же касается вида Красного Креста, то, согласно телеграмме Главного управления, прилагаемой при сем в копии, вид этот означенные лица получат в Одессе.

Губернатор

ДАЧО. – Ф. 142. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 4–4 зв. Чернетка.

1. Далі закреслені слова *Одесское управление*.

2. Слово *Попечительного* виправлене на попечения.

3. Далі закреслене слово *следующем*.

4. Слово *врача* виправлене на *врачей*.

5. Слово *фельдшера* виправлене на *фельдшеров*.

6. Слова *и до 25 пудов клади* виправлені на *с кладью до 25 пудов*.

7. Слова *При этом* закреслені та зверху написано *Вместе с тем имею честь*.

№ 2

**Відношення Суразького повітового справника до Чернігівського управління
Товариства піклування про хворих і поранених воїнів про надходження
пожертвування від поміщиці О.М. Іскрицької**

22 вересня 1876 р.

Принятые мною от помещицы Ольги Михайловны Искрицкой в пользу раненых славян Сербии 35 фунтов корпии, бинтов и компрессов при этом имею честь препроводить в Управление на распоряжение и почтительнейше прошу о получении уведомления.

Уездный исправник *Кочержевский*

ДАЧО. – Ф. 142. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 3. Оригинал.

№ 3

**Лист Чернігівського управління Товариства піклування про хворих і поранених воїнів
до Головного управління про дозвіл на проведення аукціону з продажу речей, що були
пожертвані селянами Сосницького повіту**

14 грудня 1876 р.

Председатель Черниговской губернской земской управы А.П. Карпинский уведомил меня, что из Сосницкой уездной земской управы получено им два тюка вещей, пожертвованных крестьянами Охромеевичской волости в пользу пострадавших семейств Балканских славян.

В виду того, что пожертвованные вещи, состоящие преимущественно из полотна, довольно громоздки, Карпинский полагает, находя более удобным аукционную продажу сказанных вещей находит¹ более удобным аукционную продажу² сказанные вещи при чем предполагает, что при аукционе³, при чем⁴ в виду благотворительной цели его, многие вещи могут быть проданы гораздо дороже их действительной стоимости.

Доводя⁵ об этом до сведения⁶ Главного Управления имею честь присовокупить, что⁷ кроме

---

1. Слова *полагает, находя более удобным аукционную продажу сказанных вещей находит* закреслені та зверху написано *просит меня уведомить его, не будет ли признано.*

2. Слова *аукционную продажу* закреслені та зверху написано *продать.*

3. Слова *при чем предполагает, что при аукционе* закреслені та вправлено на *с аукциона.*

4. Слова *при чем* написані між рядками.

5. Слово *Доводя* закреслене та зверху написано *Представляя.*

6. Слова *до сведения* закреслені та зверху написано *на усмотрение.*

7. Далі закреслено *до получения по сему предмету разрешения.*

означенных вещей поступили в Местное управление пожертвования от разных лиц, состоящие из корпии и белья, каковыя вещи¹, по осмотре их², согласно указанию, изложенному в отношении Главного Управления от 7 октября за № 3172, корпия и годные к употреблению вещи³ отосланы вместе с сим в Киевское местное управление, старое же и негодное к употреблению белье передано в местный тюремный замок для приготовления корпии согласно распоряжения Министерства внутренних дел о введении бесплатного приготовления корпии содержащимися в тюрьмах женщинами.

ДАЧО. – Ф. 142. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 39–39 зв. Чернетка.

№ 4

Повідомлення голови Борзенської повітової земської управи до Чернігівського управління Товариства піклування про хворих і поранених воїнів про пожертву сукна поміщиком Панкевичем

26 січня 1877 р.

Отосланное, по указанию управления, сукно – около 200 аршин, пожертвованное землевладельцем Панкевичем в пользу славян Балканского полуострова, получено в Киевском местном управлении, как видно из отзыва того управления за № 10.

О чем Борзенская уездная земская управа имеет честь уведомить Черниговское местное управление на отзыв от 26 ноября [1876 г.] за № 80.

Председатель управы

підпис⁴

ДАЧО. – Ф. 142. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 35. Оригінал.

---

1. Слова *каковыя вещи* закреслені.
2. Слово *их* закреслене та зверху написано *которых*.
3. Слова *корпия и годные к употреблению вещи* дописані між рядками.
4. Підпис нерозбірливий.

№ 5

Лист селянок с. Бучки до Чернігівського управління Товариства піклування про хворих і поранених воїнів про збирання корпії та білизни

20 травня 1877 р.

Честь имею препроводить от усердия моего собранную корпию и полотенца в пользу раненых русских воинов от девиц с. Бучек Новгород-Северского уезда Мавры Сорокиной полотенца, Маши Стуковички полотенца, корпия и остальное – от Марии Савельевой Политикиной.

ДАЧО. – Ф. 142. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 106. Оригінал.

№ 6

Відомості про виготовлення корпії для хворих і поранених воїнів у Мглинському тюремному замку станом на 1 липня 1877 р.

7 липня 1877 р.

	<i>Вес корпії</i>				<i>Какому учреждению или лицу сдана корпия</i>
	<i>Изготовлено</i>		<i>Сдано</i>		
	<i>пуд</i>	<i>фунт</i>	<i>пуд</i>	<i>фунт</i>	
По Мглинскому тюремному замку Всего же с заготовленного до июля месяца сего года оправлено: Корпии – 5 пуд. 16 ? ф. Бинтов – 114 аршин Косынок – 30 штук и несколько кусков холста мерою до полу аршина для компрессов.	2	14	2	14	Оправлено в Черниговское местное управ- ление общества попечения о боль- ных и раненых воинах, в двух посылках: 9 июня за № 116 13 июня за № 117

Председательствующий директор отделения,
предводитель дворянства

Губчиц

ДАЧО. – Ф. 142. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 116. Оригінал.

Затем 8 июля 1877 г. в сражении под г. Плевно ранен, почему для излечения помещен был в военный госпиталь № 55 в с. Мавродино, где и находился до 25 июля, а 26 июля из этого госпиталя отправлен был транспорт раненых нижних чинов на станцию железной дороги во Фротешти в 8 верстах от Журжово, но попал ли мой сын в тот транспорт раненых и куда отправлен – мне неизвестно.

По чувствам отца, я желал бы, чтобы сын мой пользует был от раны в моих глазах в Чернигове, а потому имею честь покорнейше просить распоряжения Вашего Превосходительства снести с кем следует о доставлении сына моего Николая в город Чернигов для излечения от раны и поправления его здоровья, так как он слабого телосложения, что доказывается тем, что в продолжении службы его он был уже три раза в полковом лазарете.

Коллежский асессор

Д. Бокевич-Щуковский

ДАЧО. – Ф. 142. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 15-15 зв. Оригінал.

№ 9

Повідомлення ігумені Гамаліївського Різдва-Богородицького дівочого монастиря Антонії до чернігівського губернатора М.П. Дарагана про виготовлення корпії, бинта, білизни для Ніжинського лазарету Червоного Хреста

7 вересня 1877 р.

Имею честь донести Вашему высокопревосходительству, что доставлено мною в Нежинский лазарет Общества Красного Креста от вверенного мне монастыря в пользу раненых воинов корпии, рубах, бинтов и прочих принадлежностей 2 пуда и 24 фунта, холста же 303 аршина. Принято лично Глуховского дамского комитета председательницею Александрю Николаевною Неплюевою, при сем и квитанцию за подписом ее прилагаю, о чем нижайше доношу Вашему высокопревосходительству.

Настоятельница монастыря

игуменья Антония

ДАЧО. – Ф. 142. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 143–143 зв. Оригінал.

№ 10

Повідомлення Суразького повітового комітету Товариства піклування про хворих і поранених воїнів до Чернігівського управління про виготовлення корпії та білизни

28 вересня 1877 р.

В учрежденной в г. Сураже добровольной мастерской для приготовления корпии, белья и других принадлежностей, необходимых при лечении раненых и больных воинов, заготовлено в настоящее время: бинтов холщевых разной ширины – 1000 аршин, корпии сортированной – 76 фунтов, рубах – 9, подштаников – 9, чулков и носков – 5 пар, платков – 5, компрессов разной величины – 40 кусков и решетчатой корпии – 50 кусков.

Вследствие чего я имею честь покорнейше просить Черниговское местное управление почтить меня уведомление о том, куда поименованные предметы должны быть доставлены.

За председателя комитета
товарищ председателя
Делопроизводитель

Кочержевский
К. Бондаревский

ДАЧО. – Ф. 142. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 160. Оригінал.

№ 11

Повідомлення голови Стародубського відділу Чернігівського управління Товариства піклування про хворих і поранених воїнів про надходження корпії від Новгород-Сіверської жіночої прогімназії

15 жовтня 1877 р.

В дополнение к представлению от 27 сентября за № 14 отдел имеет честь уведомить местное управление, что сего числа от Новгород-Северской женской прогимназии поступило в отдел 25 фунтов корпии, и покорнейше прошу дать знать отделу, куда следует препроводить поступившее пожертвование.

Председатель отдела

Н. Шугуров

ДАЧО. – Ф. 142. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 161. Оригінал.

3 відомостей про родину рядового О. Голуба, який загинув під час війни 1877 – 1878 рр.,
що мешкає в Мглинському повіті

16 липня 1879 р.¹

<i>№ п/ п</i>	<i>Имя, отчество и прозвание нижних чинов с обозначением части, где служил</i>	<i>Состояли ли на срочной службе или же призван из запаса или ратников</i>	<i>Из какого звания и общества поступил на службу</i>	<i>Убит, ранен или пропал без вести</i>	<i>Состав его семейства</i>	<i>Возраст каждого члена общества</i>	<i>Сколько именно во владении семьи земель</i>	<i>Нуждается ли семейство в денежном пособии или нет</i>	<i>Находится ли в отлучении</i>
1	Рядовой Емельян Лаврентьев Голуб, служил в Житомирской госпитальной коман-де	Призван в 1877 г. из временно-отпускных на действительную службу и был зачислен в 12-й гренадерский Астраханский Его Императорского Высочества наследника цесаревича полк	Из козакон д. Аксамитово	Убит	Жена Мария Иванова Дети их: Агей Нестер и дочери Анна Елизавета	30 10 8 2 2	Усадьбой 1 дес., пахотной 2 дес.	Нуждается в по-собии на пропитание семейства ибо содержать оное своими средствами не имеет возможности	Налицо

Исправник підпис²

ДАЧО. – Ф. 142. – Оп. 1. – Спр. 68. – Арк. 23 зв.–24. Оригінал.

1. Датовано за супровідним листом.

2. Підпис нерозбірливий.

№ 13

Список нижніх чинів 14-ї піхотної дивізії, які загинули під час російсько-турецької війни 1877 – 1878 рр., для надання грошової допомоги з коштів, пожертвуваних контр-адміралом Чихачовим

7 вересня 1880 р.¹

№ п/п	Кому именно	Скільки назначено		Где проживают
		руб.	коп.	
1	Семейству убитого рядового 55-го пехотного Подольского полка Харитона Яковенко	33	-	В Черниговской губернии
2	Семейству убитого рядового 55-го пехотного Подольского полка Каленика Коваленко	20	-	
3	Семейству убитого рядового 55-го пехотного Подольского полка Петра Михалинца	20	-	

Начальник штаба полковник *підпис*Старший адъютант *підпис*²

ДАЧО. – Ф. 142. – Оп. 1. – Спр. 68. – Арк. 32. Оригінал.

Тамара Демченко

З документальної спадщини Чернігівського відділення Української Селянської спілки

Подальше вивчення історії Української революції на Чернігівщині потребує неупередженої інтерпретації вже опублікованих документів й залучення масиву нововиявлених джерел. Значний інтерес становить, зокрема, фонд Р-4180 "Чернігівська губернська рада селянських депутатів" Державного

1. Датовано за супровідним листом.

2. Підписи нерозбірливі.